

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Красногор О.В.,
*кандидат юридичних наук,
приватний нотаріус
ORCID: 0009-0004-0901-7033
e-mail: Krasnogorav@ukr.net*

Красногор О.В. Міністерство юстиції України в системі державних інституцій охорони прав людини.

У статті досліджено місце та роль Міністерства юстиції України в системі державних інституцій, що забезпечують охорону прав і свобод людини. Проаналізовано основні напрями діяльності Міністерства юстиції України, зокрема виконання міжнародних зобов'язань України у сфері прав людини, функціонування системи безоплатної правової допомоги, реалізацію правопросвітницьких програм, а також участь у нормотворчому процесі. Окрему увагу приділено сучасним викликам, пов'язаним із воєнним станом, і необхідності адаптації правозахисної політики до нових умов.

Звернуто увагу на потребу у вдосконаленні механізмів виконання рішень Європейського суду з прав людини, розвитку системи безоплатної правової допомоги, запобіганні порушенням прав людини з боку держави, а також підвищенні правової обізнаності населення.

Вказано, що утверджуючи фундаментальні права і свободи людини, Україна бере на себе обов'язок не лише їх нормативного закріплення, а й забезпечення реального механізму їх впровадження й захисту, що включає комплекс організаційно-правових заходів та інструментів. Центральну роль у цій діяльності відіграють спеціально уповноважені суб'єкти держави у сфері правозахисту, одним із яких є Міністерство юстиції України.

Актуалізовано, значущість діяльності Міністерства юстиції України як центрального органу виконавчої влади, уповноваженого координувати реалізацію правової політики держави, що виконує ключову роль у забезпеченні Урядом України прав і свобод людини та громадянина.

Автор підкреслює значущість ефективної взаємодії Міністерства юстиції України з іншими державними органами та міжнародними структурами у забезпеченні належного рівня захисту прав людини в Україні.

Визначено, що ефективне функціонування Міністерства юстиції України як органу, відповідального за реалізацію правової політики, є ключовим елементом загальної стратегії держави щодо утвердження прав людини, забезпечення законності та розвитку демократичних інституцій. У сучасних умовах реформування правової системи та інтеграції України до європейського правового простору роль Міністерства юстиції як гаранта правової стабільності та захисника конституційних прав і свобод лише зростає.

Ключові слова: права людини, охорона прав людини, органи державної влади, виконавча гілка влади, Міністерство юстиції України.

Krasnohor O.V. Ministry of Justice of Ukraine in the system of state institutions for the protection of human rights.

The article examines the place and role of the Ministry of Justice of Ukraine in the system of state institutions that ensure the protection of human rights and freedoms. The main areas of activity of the Ministry of Justice of Ukraine are analyzed, in particular, the fulfillment of Ukraine's international obligations in the field of human rights, the functioning of the free legal aid system, the implementation of legal education programs, as well as participation in the rule-making process. Special attention is paid to modern challenges associated with martial law and the need to adapt human rights policy to new conditions.

Attention is drawn to the need to improve the mechanisms for implementing the decisions of the European Court of Human Rights, to develop the system of free legal aid, to prevent human rights violations by the state, as well as to enhance the legal awareness of the population.

It is noted that, by affirming the fundamental human rights and freedoms, Ukraine assumes the obligation not only to enshrine them in legislation but also to ensure a real mechanism for their implementation and protection, which includes a set of organizational and legal measures and instruments. A central role in this activity is played by specially authorized state entities in the field of human rights protection, one of which is the Ministry of Justice of Ukraine.

The significance of the activities of the Ministry of Justice of Ukraine as the central executive authority authorized to coordinate the implementation of the state's legal policy, which plays a key role in ensuring the protection of human rights and freedoms by the Government of Ukraine, has been emphasized.

The author emphasizes the importance of effective interaction of the Ministry of Justice of Ukraine with other state bodies and international structures in ensuring an adequate level of human rights protection in Ukraine.

It has been determined that the effective functioning of the Ministry of Justice of Ukraine as a body responsible for the implementation of legal policy is a key element of the state's overall strategy for the establishment of human rights, ensuring the rule of law and the development of democratic institutions. In the current conditions of reforming the legal system and integrating Ukraine into the European legal space, the role of the Ministry of Justice as a guarantor of legal stability and defender of constitutional rights and freedoms is only growing.

Key words: human rights, human rights protection, state authorities, executive branch of government, Ministry of Justice of Ukraine.

Постановка проблеми. Забезпечення та захист прав і свобод людини є однією з ключових ознак демократичної правової держави. В умовах трансформаційних змін в українському суспільстві, євроінтеграційного курсу та викликів, пов'язаних із збройною агресією РФ проти України, посилюється роль державних інституцій, що відповідають за реалізацію та охорону прав людини.

У цьому контексті особливої значущості набуває діяльність Міністерства юстиції України як центрального органу виконавчої влади, уповноваженого координувати реалізацію правової політики держави, що виконує ключову роль у забезпеченні Урядом України прав і свобод людини та громадянина. Зазначене зумовлює актуальність дослідження Міністерства юстиції України як важливого суб'єкта формування та реалізації політики у сфері захисту конституційних прав і свобод людини.

Актуальність теми обумовлюється також потребою у вдосконаленні механізмів виконання рішень Європейського суду з прав людини, розвитку системи безоплатної правової допомоги, запобіганні порушенням прав людини з боку держави, а також підвищенні правової обізнаності населення. Аналіз ролі Міністерства юстиції України в цій системі дозволяє оцінити ефективність функціонування національного механізму правозахисту та визначити напрями його подальшого розвитку.

Метою статті є комплексне дослідження ролі та функціонального призначення Міністерства юстиції України в системі державних інституцій, що забезпечують охорону прав і свобод людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми теорії та практики охорони та захисту прав і свобод людини є традиційним предметом наукових досліджень вітчизняних вчених, як Ю. Барабаш, О. Батанов, П. Рабинович, В. Речицький, О. Скрипнюк, В. Федоренко, В. Шаповала та ін. Окремим аспектам правового статусу Мінюсту України, його завданням та функціям у різних сферах присвячені праці В. Авер'янова, Р. Будецького, В. Гошовського, Н. Железняк, О. Литвинова, В. Топчій та інших вчених. Однак спеціального дослідження статусу Міністерства юстиції України в системі державних інституцій охорони прав людини не проводилося, що також підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Конституцією України, найвищою соціальною цінністю в державі визнаються людина, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність та безпека. Вона гарантує широке коло основоположних прав і свобод, які не лише задекларовані на нормативному рівні, а й мають бути забезпечені на практиці. Саме ці конституційні положення

визначають зміст і пріоритети діяльності всіх органів державної влади, зокрема органів виконавчої гілки, і вимагають від них ефективної та злагодженої правозахисної політики. Усі державні органи та їх посадові особи зобов'язані діяти на основі принципів правової держави, демократії, соціальної справедливості та гуманізму, орієнтуючись на потреби людини як найвищої цінності.

Саме на забезпечення цих засадничих прав і свобод спрямована діяльність органів державної влади. Виконання цього завдання є ключовим обов'язком кожної демократичної, соціальної та правової держави.

Відповідно до ст. ст. 6 та 116 Конституції України, виконавчу владу в Україні здійснює Кабінет Міністрів України, який спрямовує і координує діяльність центральних органів виконавчої влади [1]. До таких органів належать, в першу чергу, міністерства, які формують державну політику у відповідних сферах.

Так, Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» визначається, що міністерство є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох визначених Кабінетом Міністрів України сферах, проведення якої покладено на Кабінет Міністрів України Конституцією та законами України [2].

Як вказує В. Гошовський, одним із ланцюжків, який становить систему органів виконавчої влади є міністерства, на які, відповідно до чинного законодавства, покладені певні завдання та функції; вони наділені компетенцією з приводу втілення політики держави в різноманітних сферах суспільно-політичного життя країни, з приводу забезпечення конституційно проголошених прав, свобод та законних інтересів осіб, які проживають на території нашої держави [3].

Отже, важливим завданням кожного міністерства як центрального органу виконавчої влади є здійснення у межах своїх повноважень нормативно-правового регулювання тих сфер та галузей суспільних правовідносин, які віднесені до сфери його відання.

Одним із таких міністерств є Міністерство юстиції України, що є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Як вказує Р. Будецький, Міністерство юстиції є так званим «класичним» міністерством, тобто таким, без якого практично неможливою є діяльність демократичної держави у правовій сфері і забезпеченні верховенства права [4, с. 33]. На думку О. Марченко, Мін'юст має значний вплив на формування державної політики щодо створення умов для громадян на справедливий юридичний захист конституційних прав, свобод та законних інтересів, а також розвиток сучасного суспільства в юридичній сфері. До елементів адміністративно-правового статусу Мін'юсту відносять завдання, адміністративні обов'язки і права про їх виконання, а також окремим рядком слід виділяти адміністративну відповідальність. Невід'ємним елементом змісту адміністративно-правового статусу Міністерства юстиції України є адміністративна відповідальність фізичних і юридичних осіб, яка застосовується у цій сфері [5, с. 56].

Міністерство юстиції України посідає провідне місце в системі центральних органів виконавчої влади, оскільки відповідає за формування та реалізацію державної правової політики. У силу свого правового становища Міністерство юстиції України наділене широким колом повноважень у різних сферах публічно-управлінських правовідносин, включаючи питання формування та реалізації правової політики, державної реєстрації, організації та функціонування нотаріату тощо.

Аналіз змісту п.п. 1 та 2 Положення про Міністерство юстиції України [6] дозволяє виділити такі основні напрямки діяльності цього Міністерства: 1) міжнародне співробітництво, включаючи забезпечення виконання на території України рішень Європейського суду з прав людини, інших міжнародних судів, а також забезпечення представництво інтересів України у таких судах, інших міжнародних інституціях, експертне забезпечення правосуддя тощо; 2) правова політика, що включає формування та реалізацію державної політики у сфері правової освіти, надання безоплатної правової допомоги, забезпечення виконання судових рішень та рішень деяких інших органів, кримінальних покарань у встановленому законом порядку; 3) регулювання та здійснення контролю за особами, які проводять незалежну професійну діяльність (нотаріуси, арбітражні керуючі, державні реєстратори та ін.); 4) державна реєстрація права власності та інших речових прав, юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності та громадських формувань, а також державна реєстрація нормативно-правових актів; 5) правотворча діяльність; 6) державна політика у сфері банкрутства та санації; 7) забезпечення проведення перевірки,

передбаченої Законом України «Про очищення влади», стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких накладено санкцію у виді блокування активів тощо.

Однією з ключових проблем на сьогодні залишається ефективність реалізації громадянами своїх прав і свобод, що безпосередньо залежить від рівня їх належного забезпечення та захисту з боку уповноважених органів державної влади.

Основні права і свободи людини, закріплені та гарантовані Конституцією України, є визначальними для розуміння сутності та завдань держави. Гарантування, дотримання й захист цих прав – основне призначення всієї системи державної влади та її посадових осіб. Це підтверджується й у законодавчо закріплених функціях та повноваженнях органів державної влади, положеннях про міністерства та інші центральні органи виконавчої влади.

Утверджуючи фундаментальні права і свободи людини, Україна бере на себе обов'язок не лише їх нормативного закріплення, а й забезпечення реального механізму їх впровадження й захисту, що включає комплекс організаційно-правових заходів та інструментів. Центральну роль у цій діяльності відіграють спеціально уповноважені суб'єкти держави у сфері правозахисту, одним із яких є Міністерство юстиції України.

На Міністерство юстиції України покладено низку зобов'язань у сфері державної політики, основна мета яких є забезпечення справедливості, а саме правового регулювання щодо прав свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, тим більше що боротьба за справедливість зараз відбувається майже у всіх основоположних сферах життєдіяльності суспільства [7]. Цей орган відіграє важливу роль у формуванні державної політики, спрямованої на створення належних умов для забезпечення громадянам справедливого юридичного захисту їхніх конституційних прав, свобод і законних інтересів, а також у розвитку правових засад функціонування сучасного суспільства.

Згідно з п. 2 ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів вживає заходів щодо забезпечення та охорони прав та свобод людини і громадянина. При цьому ключова роль у забезпеченні Урядом України прав і свобод належить Міністерству юстиції України. Так, відповідно до п. 2-7 ст. 2 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228, до завдань Мін'юсту віднесено «контроль за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав та інтересів засуджених та осіб, узятих під варту» [8].

Міністерство юстиції України є однією з ключових ланок державного механізму, покликаною забезпечувати реалізацію та захист прав і свобод людини відповідно до національного законодавства та міжнародно-правових стандартів. Його діяльність охоплює широкий спектр завдань – від правотворчої експертизи до координації виконання рішень Європейського суду з прав людини.

У системі державних інституцій, що відповідають за охорону прав людини, Міністерство юстиції України виконує функцію інституційного гаранта правової держави, забезпечуючи належну реалізацію правового статусу особи через:

- нормотворчу діяльність (аналіз законодавчих актів на відповідність правам людини);
- організацію роботи системи безоплатної правової допомоги;
- виконання міжнародних зобов'язань України у сфері прав людини;
- реєстрацію нормативно-правових актів;
- координацію з органами юстиції на місцях та іншими структурами правозахисного спрямування.

Особливої актуальності діяльність Міністерства юстиції України набуває в умовах воєнного стану, коли виникає необхідність захищати базові права людини в умовах обмежень, викликаних безпековими потребами держави.

Одним із важливих напрямів діяльності Міністерства юстиції України є реалізація державної політики у сфері правової освіти та правової допомоги, що сприяє охороні та захисту прав людини та громадянина. У цьому контексті варто відзначити функціонування системи безоплатної правової допомоги, яка забезпечує доступ громадян, особливо вразливих категорій населення, до базових юридичних послуг. Це один із практичних інструментів реалізації принципу рівності перед законом та судом, передбаченого Конституцією України та міжнародними актами, зокрема Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Систему безоплатної правової допомоги в Україні становить сукупність державних установ, що належать до сфери управління Міністерства юстиції України. Як слушно вказує В.Карий, інститут безоплатної правової допомоги наразі є дуже важливим для реалізації соціальної функції держави, оскільки держава, здійснюючи зазначену функцію, дбає про соціальне благополуччя своїх громадян і забезпечує їм можливість захисту своїх права, свобод і законних інтересів [9, с. 61].

Крім того, Міністерство юстиції України виступає координатором процесу виконання рішень Європейського суду з прав людини, що мають обов'язкову силу для України. Уповноваженим органом у цій сфері є Урядовий уповноважений у справах ЄСПЛ, що входить до структури Міністерства.

Як зазначають дослідники, у системі публічного адміністрування у сфері юстиції Уповноважений у справах ЄСПЛ займає особливе місце, що зумовлюється системою його організаційного забезпечення, завданнями та функціями, котрі ним реалізуються, насамперед, у відносинах із такими міжнародними суб'єктами як ЄСПЛ та Комітет міністрів Ради Європи. Завдання та функції Уповноваженого у справах ЄСПЛ як посадової особи Міністерства юстиції України зумовлюються правовим статусом цього міністерства. Законодавством України передбачено, що саме на Міністерство юстиції України покладені функції органу, відповідального за забезпечення представництва України в ЄСПЛ, координації виконання його рішень, а також інформування Комітету міністрів Ради Європи про хід виконання рішень ЄСПЛ [10].

Така діяльність є ключовою для підтримання міжнародної правової репутації держави та забезпечення справедливості для осіб, чиї права були порушені.

У межах євроінтеграційного курсу нашої держави Міністерство юстиції України також активно гармонізує національне законодавство з правозахисними стандартами Європейського Союзу. Співпраця з міжнародними організаціями, зокрема Радою Європи, ОБСЄ, дозволяє виводити національні правові механізми на якісно новий рівень.

Висновки. Таким чином, Міністерство юстиції України займає стратегічне місце в системі охорони прав і свобод людини, виступаючи не лише як виконавець державної правової політики, а й як активний суб'єкт формування правового середовища. Посилення його ролі у сфері правозахисту сприятиме зміцненню демократичних засад, реалізації принципу верховенства права та поступовій інтеграції України до європейського простору стандартів у галузі прав людини.

Аналіз основних завдань, функцій і повноважень Міністерства юстиції України свідчить про його значну роль у системі охорони прав і свобод людини та громадянина. Як спеціально уповноважений орган виконавчої влади, Мін'юст відповідає за формування й реалізацію державної політики у сфері забезпечення конституційних прав і свобод. У межах своєї компетенції Міністерство здійснює нормативне регулювання, надає експертну та методичну підтримку, провадить просвітницьку діяльність, спрямовану на утвердження прав людини, та забезпечує організаційний супровід їхньої реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>.
3. Гошовський В.С. Роль міністерств в системі органів виконавчої влади. *Публічне право*. 2013. № 1 (9). С. 78.
4. Будецький Р.В. Міністерство юстиції України: до проблеми визначення адміністративно-правового статусу. *Юрист України*. 2014. № 3. С. 29–36.
5. Марченко О.В. Поняття та зміст адміністративно-правового статусу Міністерства юстиції України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2017. № 1. С. 52–56.
6. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF>.
7. Деякі питання територіальних органів Міністерства юстиції : постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2019 № 870. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/870-2019-п#Text>.
8. Положення про Міністерство юстиції України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. *Офіційний вісник України*. 2014. № 54. Ст. 1455.

9. Карий В.В. Теорія та практика функціонування системи безоплатної правової допомоги: адміністративно-правові аспекти: дис. ... доктора філософії: 081. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 211 с.
10. Федчишин С.А. Уповноважений у справах Європейського Суду з прав людини в системі публічного адміністрування у сфері юстиції в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 3. С. 210–215.